

הסתפק לגבי חטאת הבא על טומאת מקדש וקדשיו, ומשמע שבחטאת הבאה על שמיעת קול וביטוי שפתיים, שאינן איסור כרת, לדעתו הרי זה שינוי קודש. רב אחא בריה דרבא חולק על כך, ולמד מפסוק שאפילו חטאת חלב לשם חטאת דם הרי זה שינוי קודש, ולדעתו גם רבא אמר כך. הרמב"ם פוסק כרב אחא בריה דרבא, ואילו הרי"ד כרבא, וכן נראית דעת רבנו חיים.

בברייתא בכריתות נאמר שהמפריש חטאת חלב אסור לו להביאה לשם חטאת דם, ואם עשה כן לא כיפר. תוס' בניזיר סוברים שזהו דין שינוי קודש (ויישבו באופנים שונים את הברייתא לדעת רבא), וכן נראה בדעת הרמב"ם. אחרונים כתבו שאין קשר בין הסוגיות: שם מדובר על מחשבת הבעלים בהבאת הקרבן, ובוזה הכל מודים שאם הביאו את קרבנם על חטא אחר מזה שהופרש לשמו – אינו מכפר, וכאן מדובר על מחשבה בשעת העבודה (קין אורה; ליקוטי הלכות; אבן האזל).

בשאר הקרבנות שנשחטו לשם מין אחר של אותו קרבן, כגון אשם גזילות לשם אשם מעילות, נחלקו אחרונים: יש אומרים שאינו שינוי קודש (קין אורה); יש שלדעתם אף זה שינוי קודש (מרומי שדה); ואחרים חילקו בין שינוי באשם, הבא לכפר, לבין עולה, שאינה באה לכפרה (ליקוטי הלכות).

קרבנות הנזיר. נזיר המסיים את ימי נזירותו מביא כבשה בת שנה לקרבן חטאת, מלבד עולה ושלמים וסל מצות. חטאת זו מיוחדת בכך שאינה באה לכפרה על חטא, אלא יש לה תפקיד בהתרת הנזיר מן האיסורים שקיבל על עצמו בנזירותו. מכיוון שהיא שונה מחטאת רגילה, בשינוי השם הרי זה שיקול להחמיר, להחשיב את חטאת הנזיר כקרבן אחר, ואילו בשינוי בעלים הרי זה שיקול להקל, כי אינו "חברו דומיה דידיה".

מערכה יג. חטאת שנשחטה לשם מי שמחויב חטאת מסוג אחר (ט,ב)

דברי מבוג וביאורי הגמרא

הגמ' מביאה את דברי רב בשם מבוג: "חטאת ששחטה לשום חטאת נחשון – כשרה". מימרא זו עוסקת בשינוי קודש, והגמ' מתקשה בה, ולפיכך מגיחה אותה בשני אופנים שונים הנוגעים לשינוי בעלים:

א. "חטאת ששחטה על מנת שיתכפר בה נחשון – כשרה", והטעם ש"אין כפרה למתים"¹, ולכן השוחט קרבן על מנת שיתכפר בו מת אין זה שינוי בעלים. על פי זה מדקדקת הגמ', שהדוגמא של נחשון באה ללמד שאילו היה חי – היתה המחשבה עליו פוסלת, למרות שחטאתו היתה חטאת נדבה, השונה במהותה מחטאת המכפרת, ובכל זאת הרי זה נחשב "חברו דומיא דידיה". מכאן שהשוחט חטאת כדי שיתכפר בה נזיר או מצורע – פסולה.

הגמ' תמזה על כך, שכן "הני עולות נינהו", כלומר, חטאות שאינן מכפרות הן כעולה, השונה באופן מהותי מחטאת, וכשם שהשוחט חטאת על מי שמחויב עולה אין

כבר למדנו (ז,א) הלכה בדין שינוי בעלים: "חטאת ששחטה על מי שמחויב חטאת – פסולה, על מי שמחויב עולה – כשרה", והטעם: "וכפר עליו – עליו ולא על חברו, חברו דומיא דידיה, במחויב כפרה כמותו". הסוגיה כאן עוסקת בשוחט חטאת על מי שמחויב חטאת מסוג אחר, ומבררת האם הדבר נחשב כשינוי בעלים. חמישה מיני חטאות מוזכרים בסוגיה (ראה פירוט אודותם בהקדמה למערכה הקודמת): חטאת רגילה, הנקראת "חטאת חֶלֶב"; חטאת עבודה זרה; חטאת הבאה על טומאת מקדש וקדשיו; חטאת נזיר ומצורע; ו"חטאת נחשון".

דין זה הפוך מדין שינוי קודש: השוחט קרבן לשם קרבן אחר, ככל שהקרבן השני שונה מן הראשון – השינוי חמור יותר. לעומת זאת בשינוי בעלים, ככל שהקרבן שחברו מחויב בו דומה לראשון – השינוי חמור יותר, כי זהו "חברו דומיא דידיה". לפיכך, השיקולים ששימשו במערכה הקודמת לפסול, כגון ההגדרה שחטאת מסוימת נחשבת כעולה כי אינה מכפרת, משמשים כאן להכשיר, וכן להיפך.

בעת מותו, שאדם נידון לפי מעשיו בעולם הזה", ראה שם בהרחבה רבה דיון במקורות חז"ל בעניין זה. גמרא זו מובאת רבות בפוסקים באשר לשאלה האם יש תועלת בצדקה וכיוצא בה לעילוי נשמת המתים, ועיין הוריות ו,א ובמאירי שם.

1. רש"י במעילה (י,ב ד"ה ו'לד חטאת) מסביר שאין כפרה למתים משום שמיתתם כבר כיפרה עליהם. טעם אחר בשו"ת מהר"ם חלאווה סי' יז: "אין ספק בדבר כי לא יועיל ולא יציל מה שיעשה בשביל אדם אחרי מותו, כי כל אדם נדון לפי מה שהוא

המחויב חטאת שכפרתה קלה יותר, כגון ששוחט קבועה לשם המחויב בשאינה קבועה; אבל השוחט את שאינה קבועה לשם המחויב בקבועה, או לשם המחויב בכפרה חמורה יותר – פסולה ללא ספק.

פסק הרמב"ם והקשיים בו

בהל' פסולי המוקדשין (טו, ז-ט) פוסק הרמב"ם: "שחטה [את החטאת] לשם אדם אחר שהוא מחויב חטאת, אפילו חטאת שאינה קבועה – הרי זו פסולה... שחטה לשם מת – כשרה ולא עלת לבעלים⁴, שאין כפרה למתים".

שלוש שאלות מתעוררות בהלכה זו: א. רבא הסתפק בדין קרבן עולה ויורד, ומדוע הרמב"ם מכריע: "הרי זו פסולה"? בכסף משנה כתב שמחמת הספק הרמב"ם פסק לחומרא, אבל הקשו על כך (זבחי אפרים, ועוד), שראוי היה לרמב"ם לכתוב בפירושו שהרי זה ספק, כדרכו בכל 'תיקו' (עיין הל' פסולי המוקדשין ב, יט-כ, שם טו, יא, ועוד רבים)⁵. ב. הגמ' הזכירה בספק זה "חטאת דטומאת מקדש וקדשיו", והצד בספק להחשיבה כחטאת רגילה הוא שהיא מכפרת על "כרת כמותה", ומכאן שבשאר מיני קרבן עולה ויורד – חטאת הבאה על שמיעת הקול וביטוי שפתיים – אין ספק לגמ' שאינה דומה לחטאת חלב, ואם נשחטה לשם המחויב בה – כשרה. כיצד אם כן הכליל הרמב"ם כל "חטאת שאינה קבועה" בדין זה? (קושיית רעק"א בגליון הרמב"ם). ג. מדוע השמיט הרמב"ם את ההלכה שחטאת שנשחטה לשם מי שמחויב חטאת נזיר ומצורע כשרה? בעל ברכת הובח סובר שהרמב"ם השמיטן מתוך פשטות הדבר שהן כעולות, וזה דוחק, שהרי הגמ' ראתה בזה חידוש (קרבן אורה). עוד יש להעיר, שמלשון הרמב"ם "אפילו חטאת שאינה קבועה" ניתן לשמוע שאפילו חטאת מצורע פוסלת, שהרי אף היא איננה קבועה, כאמור. מניין למד לפסול באלו בניגוד למסקנת הגמ' במימרא של מבוג ודברי רב אחא בריה דרבא?⁶

קריית ספר: לדעת הרמב"ם יש לפסול בכל מיני החטאת

בקריית ספר כתב שדעת הרמב"ם להלכה שהשוחט לשם מי שמחויב חטאת כלשהי פסולה. בכך נפשט לחומרא הספק במטמא מקדש וקדשיו, וכך הדין אפילו בשאר קרבן עולה ויורד ובחטאת נזיר ומצורע. אך לא ברור מדבריו מה המקור לפסק זה?⁷

זה שינוי בעלים (כמבואר בהקדמה) – כך גם השוחט לשם נזיר ומצורע.

ב. "חטאת ששחטה על מי שמחויב חטאת כנחשון – כשרה", כלומר, על אדם חי המחויב חטאת שאינה מכפרת, והטעם כאמור, "חטאת נחשון עולה היא".

לאחר מכן מביאה הגמ' לשון אחרת, לפיה מבוג דיבר על שינוי קודש, אבל לא סתרה את ההלכות הנ"ל בעניין שינוי בעלים.

דברי רבא

עוד הביאה הגמ' מימרא של רבא, כפי ששנה אותה רב אחא בנז'?: "חטאת חלב ששחטה על מי שמחויב חטאת דם וחטאת עבודת כוכבים – פסולה; על מי שמחויב חטאת נזיר וחטאת מצורע – כשרה". זאת, בהתאם למסקנת הגמ' לעיל בעניין המימרא של מבוג.

רבא התלבט בעניין חטאת חלב ששחטה על מי שמחויב חטאת הבאה על טומאת מקדש וקדשיו: מצד אחד ראוי שתפסול, משום שהיא דומה לחטאת חלב בכך שבאה על עבירה שיש בה איסור כרת. מאידך אינה דומה לחטאת חלב, שכן חטאת חלב קבועה ושוה בין לעני ובין לעשיר, ואילו חטאת מטמא מקדש היא "קרבן עולה ויורד", המשתנה לפי עשירותו ועניותו של החוטא (במקום כבשה או שעירה יכול הוא להביא שני עופות לעולה ולחטאת, או אפילו מנחה).

בשיטה מקובצת (אות יד) מובאת קושיית ר' יחיאל מפריס: מדוע רבא מסתפק בדבר, ולא פשט מדברי עצמו לעיל אודות חטאת נזיר ומצורע "הני עולות נינהו"³ והרי חטאת מצורע איננה קבועה, והעני מביא עוף תחתיה, ומשמע שטעם זה אינו מספיק להכשיר! ותירץ, שהטעם "עולות נינהו" נצרך לשוחט קרבן עולה ויורד לשם חטאת נזיר ומצורע, שאף על פי ששתי החטאות אינן קבועות, זו ששוחט וזו שחושב על המחויב לה, בכל זאת כשרה כי "עולות נינהו".

בזבחי אפרים התקשה בלשון השטמ"ק: "דשוחט חטאת דשמיעת קול על מי שמחויב חטאת נזיר או חטאת מצורע": הרי חטאת הנזיר קבועה, ומדוע ההיתר בה נזקק לטעם "עולות נינהו"? על פי זה חידש יסוד, שהקולא בחטאת שאיננה "מחויב כפרה כמותו" נאמרה רק כשחושב על

2. תחילה הובאה המימרא בלשון אחרת, לעניין שינוי קודש, ורב אחא חלק על הלכה זו בעניין שינוי קודש ולפיכך שנה את דברי רבא על שינוי בעלים.

3. בנוסח הגמ' לפנינו בדברי רבא לא מופיע הנימוק "הני עולות נינהו". בשטמ"ק אות יג נוספו מילים אלה, אבל נראה מלשונו שזהו פירוש ולא גרסה. נראה שכוונת ר' יחיאל מפריס לדברי הגמ' אליבא דמבוג "הני עולות נינהו", בהנחה שרבא הוא שאמרם, שכן נאמרו כתשובה לקושיית רב מרשיא לרבא.

4. על הדין שלא עלתה לבעלים עיין במערכה ט.

5. באבן האזל תירץ קושיה זו באופן מיוחד: מכיוון שהכלל הוא ששינוי בעלים פוסל, אלא שחידשה התורה שכאשר הבעלים אינו "חברו דומיא דידיה" אינו פוסל, הרי שכשיש לנו ספק אם מקרה זה נחשב "חברו" – יש לומר "אין ספק מוציא מידי

ודאי" (והביא דוגמא כיוצא בזה במקרה של מזיק שיש ספק אם יש לו פטור מדין "בעליו עמו").

6. הכסף משנה הקשה כן, ותירץ שאולי גרסת הרמב"ם היתה שונה: "בעיא דרבא היכי מתניתו לה?... בעי רבא חטאת חלב..." ללא המשפט המקדים על ההלכות הוודאיות. תירוץ זה אינו מובן, שכן הקושי על רב אחא היה מן המשפט הוודאי של רבא בנוסח הקודם, וראוי שינסח אותו אחרת ולא יתעלם ממנו. ועוד, שדין חטאת נזיר ומצורע עולה גם מהמימרא של מבוג אודות המחויב חטאת כנחשון (קרבן אורה וזבחי אפרים).

7. לשון בעל קריית ספר: "וסבירא ליה לרב ז"ל דכיון דרב אחא מתני לעיל כולהו לפיסולא בשינוי חטאת הכי נמי הכא מתנינן כולהו לפיסולא בשינוי בעלים לרב אשי

"הכי איתמר... על מי שמחויב חטאת כנחשון כשרה" הוא תשובת רבא עצמו!⁹

סיכום

מפשטות הגמ' לכל אורך הסוגיה עולה שחטאת חלב הנשחטת לשם מי שמחויב חטאת שאיננה מכפרת, כגון חטאת נזיר ומצורע, אין זה שינוי בעלים. רבא מסופק לגבי חטאת מטמא מקדש, ומצדדי הספק משתמע שבשאר קרבן עולה ויורד פשוט שאינו שינוי בעלים.

יש מי שאומר, שחטאת שכפרתה קלה יותר (מבחינת העוון המדובר או מבחינה זו שאינה קבועה) שנשחטה לשם המחויב בכפרה חמורה יותר – פסולה (זבחי אפרים על פי השטמ"ק).

ברמב"ם משתמע שחטאת שנשחטה לשם מי שמחויב כל חטאת שהיא – פסולה, אפילו קרבן עולה ויורד ואפילו חטאת נזיר ומצורע (קרית ספר ועוד, ובברכת הזבח מכשיר בחטאת נזיר ומצורע). המפרשים התחבטו בביאור מקורו, וביאורים שונים שנאמרו בדבר אינם מתיישבים יפה בפשט הגמ' לפנינו ואינם עולים בקנה אחד עם פירושי שאר הראשונים.

מערכה יד. מחשבין מעבודה לעבודה (ט,ב-י,א)

הדם היא המכפרת. נמצא, שבמחשבות אלו יתכן שאדם עוסק בעבודה מסוימת וחושב על עבודה אחרת ובכך נפסל הקרבן.

הסוגיה כאן עוסקת במחשבה שלא לשמו: הכל מודים שתוכן המחשבה הפוסלת הוא עשיית אחת מארבע עבודות הדם שלא לשמן. השאלה היא האם יש התאמה בין זמן המחשבה לבין תוכן המחשבה: האם השוחט חטאת, וחושב באותה שעה על עבודה אחרת לעשותה לשם קרבן אחר, פוסל את הקרבן.

לסוגיה זו השלכה גם לגבי שחיטת חולין, על פי ההלכה שהשוחט לשם עבודה זרה – שחיטתו פסולה (משנה חולין לט,ב). ממילא מתעוררת השאלה: מה דינה של שחיטה

שמה יש לבאר בדרך זו: לשון רבא (ג,ב; ז,א): "חטאת ששחטה על מי שמחויב חטאת – פסולה, על מי שמחויב עולה – כשרה". מכך שהכשיר בעולה דווקא ניתן לשמוע שכל המחויב חטאת כלשהי הרי זה "חברו דומיא דידיה" (ולא כרש"י, שפירש "על מי שמחויב חטאת" בחטאת דם בלבד). ומכיוון שסתמא דגמ' מביאה כך את דברי רבא, יש לדחות מפניה את דברי רב אחא בריה דרבא הסובר שאביו חילק בזה בין מיני החטאות. אמנם הרמב"ם עצמו פסק כרב אחא בעניין שינוי קודש, אבל לא משום שאנו סוברים שרבא עצמו סבר כמותו בשינוי קודש, אלא משום ש"הלכה כבתראי". כיוצא בזה כתב בערוך השולחן (קנ,ו-ז), שעל פי דברי רבא לעיל ז,א: "חטאת ששחטה על מי שאינו מחויב כלום – פסולה", מפני שמכפרת על חייבי עשה, הוא הדין לחטאת נזיר ומצורע וקרבן עולה ויורד⁸.

אלא שאם כן יש לתמוה על הגמ' כאן, שמקשה בפשטות "הני עולות נינהו", ומשמע ממנה שלא יתכן שמבוג יפסול בשוחט לשם המחויב חטאת נזיר ומצורע, וכיצד יתכן הדבר אם רבא אכן פוסל בהן? ועוד, שממהלך הגמ' "יתיב רבא... איתיביה רב משרשיא לרבא" וכו', משתמע שגם התירוץ

ארבעה מיני מחשבות פוסלות את הקרבן: מחשבה שלא לשמו, מחשבה שלא לשם בעליו, מחשבת חוץ לזמנו ("פיגול") ומחשבת חוץ למקומו. יש להבדיל בין זמן המחשבה לבין תוכן המחשבה. בכל מחשבות הפסול הללו, הזמן בו המחשבה פוסלת הוא זמן עשיית אחת מארבע עבודות הדם: שחיטה, קבלה הולכה וזריקה. לעומת זאת תוכן המחשבה הפוסלת משתנה בין המחשבות השונות: במחשבת חוץ לזמנו ומקומו, המחשבה הפוסלת היא מחשבה לזרוק את הדם או להקטיר או לאכול ממנו חוץ לזמנו או מקומו (עיין להלן מערכה יז). לגבי מחשבת שלא לשם בעליו, המחשבה הפוסלת היא לזרוק את הדם שלא לשם בעליו (וזהי הדעה המקובלת, עיין במערכה ה). שכן 'שינוי בעלים' הוא שינוי בהגדרת המתכפר בקרבן, וזריקת

⁸ "עולה". לדיון נרחב בקשר בין הסוגיות ובשיטת הרמב"ם בזה עיין לעיל מערכה ט. לפי מה שהתבאר שם בשיטת הרמב"ם, שחטאת שנשחטה לשם מי ש"אינו מחויב כלום" פסולה רק מחמת החשש שיש בידו עוון חטאת, נראה שאין לחוש לכך במי שחייב חטאת נזיר ומצורע וקרבן עולה ויורד, ולא כדברי בעל ערוך השולחן (עיין שם בנימוקים לחילוק בין "אינו מחויב כלום" לבין "מחויב עולה").

⁹ יתכן שהרמב"ם גרס כגרסה המופיעה בכמה כת"י: "פשיטא הני עולות נינהו", אותה מחק רש"י (ד"ה ופרכינן: "פשיטא לא גרסינן"). לפי גרסה זו הגמ' סוברת שהדבר פשוט שהשוחט לשם מי שמחויב חטאת נזיר ומצורע פוסל, ואפשר שהמילים "הני עולות נינהו" הם התירוץ, שקמ"ל שהחטאת פסולה אף על פי שחטאות אלו כעולות הן. אלא שלפי זה לא יובן ההמשך "אלא אי איתמר הכי איתמר", הן בסגנון, שמשמע שעד עכשיו היתה קושיה, והן בתוכן: מה גרם לגמ' להפוך את דעתה ולומר שעל המחויב חטאת כנחשון כשרה?

דמתני לה הכי". נראה שכוונתו כן: החילוקים בדעת רבא בעניין שינוי בעלים נאמרו רק על פי נוסחת רב אחא בריה דרבא בדבריו, אבל לנוסח הקודם, לפיו רבא דיבר רק על שינוי קודש (וזהו הנוסח שהכיר רב אשי, כמבואר בגמ'), בשינוי בעלים סבר רבא שאין לחלק כלל, וכל המחויב חטאת כלשהי הרי זה "חברו". אולם לא ברור מניין לנו שכך היתה דעת רבא, ומה הקשר בין "כולהו לפסולא" בשינוי קודש, הנלמד מפסוק מיוחד, לבין שינוי בעלים?

בזבחי אפרים הלך גם כן בדרך זו שלרמב"ם כל החטאות פוסלות, וברר לו דרך מחודשת בהסברת הדבר, שלדינא יש לדרוש "זאת תורת החטאת" לדמות כל החטאות זו לזו לעניין שינוי בעלים, עיין שם באריכות.

⁸ אכן, בשטמ"ק שם אות ח סבר שהלכה זו שכפרה על עשה נקראת "מחויב כפרה כמותו" מוכיחה שהוא הדין במטמא מקדש (אך לא הזכיר חטאת נזיר ומצורע), ומכיוון שסבר שלא תיתכן סתירה בין הסוגיות – הכריח כגרסה השניה בגמ' שם: